

AZƏRBAYCANDA MULTİKULTURALİZM FENOMENİNİN TARİXİ-MƏDƏNİ ASPEKTLƏRİ

Leyla Kərimova,
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və
İncəsənət Universitetinin dissertantı
E-mail: leyla.kerimova.79@mail.ru

Müxtəlif həyat tərzinə və fərqli dünyagörüşünə malik insanların bir cəmiyyətdə yaşamaq imkanları tənzimlənmədikcə bəşəri sabitlikdən danışmağın faydası yoxdur. Mədəni dünyanın birgəyaşayış qaydalarına münasibəti də sözügedən yanaşmanı təsdiqləyir. Bu mənada son vaxtlar mötəbər beynəlxalq kürsülərdən daha çox səsləndirilən kulturoloji terminlərdən biri də multikulturalizmdir.

YUNESKO kimi nüfuzlu təşkilatların tribunalarından dilə gətirilən multikulturalizm fenomeni getdikcə daha çox elmi araşdırmaların tədqiqat obyektinə çevrilməkdədir. Düzdür, bəzən problemlə bağlı "multikulturalizm iflasa uğramışdır, onun gələcəyi yoxdur" kimi təzadlı fikirlər də səsləndirilir. Lakin ümumi rəy bəşəriyyətin xoş gələcəyi baxımından nikbin və xoşməramlıdır. Sevindirici haldır ki, bu tədqiqatların bir qisminə Azərbaycan bir multikulturalizm örneyi kimi araşdırılmaqdadır.

Ölkəmizdə multikulturalizm sahəsində həyata keçirilən fəaliyyətlərin nəticələri bizə bunu deməyə əsas verir ki, obyektiv tarixi-mədəni reallıqlara söykənən belə bir siyasət dünyaya, xüsusilə də birgəyaşayış qaydalarının tənzimlənməsində ciddi problemlər yaşayan ölkələrə tolerantlıq nümunəsi diktə edir. Respublikada artıq ənənəyə çevrilmiş beynəlxalq mədəniyyət tədbirləri bəşər sivilizasiyasının problemləri və perspektivlərinə dair mədəni dünya təmsilçilərinin fikir və düşüncələrinə müəyyən aydınlıq gətirir.

Müasir dövrdə cərəyan edən siyasi-mədəni proseslərin təzahürləri də təsdiqləyir ki, multikulturalizmdən imtina özünütəcridlə nəticələnir. Məhz bu səbəbdən də bəşəriyyətin kulturoloji irsinin öyrənilməsi, mühafizəsi və təbliği məsələləri mədəni dünyanı getdikcə daha çox düşündürməkdədir. Son illərdə bu sahədə bir sıra ciddi layihələr həyata keçirilmiş, konvensiyalar qəbul edilmişdir; məsələn, BMT-nin "Mədəni özünüifadə müxtəlifliyinin qorunması və təşviqi haqqında" konvensiyası qəbul olunmuş (1), Azərbaycanın milli dəyərləri dünyanın qeyri-maddi mədəni irsi siyahısına daxil edilmişdir.

Dünyanın tanınmış ictimai-siyasi, mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin, nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların, kütləvi informasiya

vasitələrinin rəhbərlərinin bu forumlarda iştirakı və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin çıxışları bəşəriyyətin təminatlı gələcəyində mədəniyyət fenomeninin nə qədər mühüm bir amil olduğunu bir daha dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırır. Beynəlxalq miqyaslı tədbirlərin keçirilməsinin ənənəvi hal alması faktı da təsdiqlədi ki, Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətində mədəni müxtəliflik və tolerantlıq məsələləri prioritet təşkil edir. Multikulturalizmin həyat təzi kimi mühafizəsi və təbliğində cənab İlham Əliyevin mövqeyi isə həmin reallığı bir daha təsdiqləyir və prosesin davamlılığına təminat verir. Bütün bu mötəbər tədbirlərdə davamlı milli inkişaf, mədəniyyətlərin dialoqunun nəticə etibarilə səmərəliliyi və multikulturalizmin təsdiqi, insan kapitalının inkişafı və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq üçün kulturoloji fikir mübadiləsinin strateji əhəmiyyəti nəzərdən keçirilmişdir. Belə tədbirlərin məhz Azərbaycanın paytaxtında keçirilməsinin heç də təsadüfi olmadığı prosesin sonrakı uğurları ilə də təsdiqləndi. Dünya belə bir gerçəkliyə əmin oldu ki, "Azərbaycan tarixən mədəniyyətlərin qovuşduğu bir diyar olmuşdur. Əsrlərboyu müxtəlif xalqların, dinlərin nümayəndələri ölkəmizdə bir ailə kimi sülh, əmin-amanlıq, qarşılıqlı anlaşma şəraitində yaşamışlar. Bu müsbət meyillər bu gün də davam edir. Bu meyillər gələcəkdə daha da gücləndiriləcək və Azərbaycan uğurlu inkişafını davam edəcəkdir" (2).

Mədəniyyətə dair silsilə tədbirləri özündə ehtiva edən "Bakı prosesi" dünyanın görkəmli elm, mədəniyyət və siyasət xadimləri tərəfindən də təqdir edilir. 2011-ci ilin oktyabr ayında "XXI əsr: ümidlər və çağırışlar" devizi ilə keçirilən Beynəlxalq Humanitar Forum da bu mənada mədəni dünyanın diqqət mərkəzində olmuşdur. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin və Rusiya Prezidenti Dmitri Medvedevin təşəbbüsü ilə reallaşan ikigünlük Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu çərçivəsində bir sıra global problemlər müzakirə olundu və müəyyən qərarlar qəbul edildi. Forumun plenar iclaslarında müzakirə obyektinə çevrilmiş mövzuların özü mədəniyyət sahəsində görülməli işlərin perspektivlərindən xəbər verir. Belə ki, "Postmodernist mədəniyyətdə ənənəvi dəyər sistemləri", "Biotexnologiyalar və etika problemləri", "Multikulturalizm: nailiyyətlər və

problemlər”, “Sosial jurnalistika və yüksək texnologiyalar”, “Elmlərin konvergensiyası” mövzularında aparılan diskussiyalar ümumilikdə bəşəriyyətin gələcəyinə nikbin yanaşmağa əsas verir.

Bəşəriyyəti narahat edən çağırışların həllinin fəlsəfi və humanitar aspektlərinin müzakirə olunduğu forumda öz mövqeyini açıq şəkildə bəyan edən prezident İlham Əliyev bildirdi ki, “müxtəlif mədəniyyətlərə, müxtəlif dinlərə mənsub xalqlar mehribanlıq, sülh, əməkdaşlıq şəraitində yaşaya bilərlər” (3).

Tarixən qonşu dövlətlərlə münasibətdə dostluq və humanizm prinsiplərini rəhbər tutmuş Azərbaycan Respublikası azərbaycanlıların digər xalqlarla ünsiyyətində tolerantlıq ənənələrinə stimül vermişdir. Bu mənada Rusiya Federasiyası ilə olan mədəni əlaqələri də nümunəvi saymaq olar. İstər Rusiyada yaşayan soydaşlarımızın, istərsə də Azərbaycan vətəndaşı olan rusların yaşadıkları ölkələrin mədəni quruculuğunda iştirakları bir tolerantlıq nümunəsidir. Həm Rusiya, həm də Azərbaycan elə ölkələr sırasına daxildir ki, məkanı daxilində mədəniyyətlər, sivilizasiyalar görüşür, birləşir. Məhz belə amilləri nəzərdə tutan cənab İlham Əliyev bəyan edir ki: “Azərbaycan çoxmillətli və çoxkonfessiyalı bir ölkədir. Bütün dinlərin nümayəndələri bərabər hüquqa malikdir. Bütün dini abidələr dövlət tərəfindən qorunur, bərpa edilir və eyni zamanda tikilir. Ölkəmizdə müstəqillik dövründə yaşanan sabitlik və dostluq ab-havası, əlbəttə ki, bu gün Azərbaycanı regional ölkə kimi daha da gücləndirir” (3).

Beynəlxalq forumlarda dünyanın tanınmış mədəniyyət xadimlərinin dilindən səsləndirilən fikirlər də bir daha sübut edir ki, dünyada, o cümlədən Azərbaycanda multikulturalizm ənənələri mövcuddur. Forum iştirakçıları İlham Əliyevin bu tezi ilə həmrəyliklərini yekdilliklə bildirdilər: “Multikulturalizmin alternativiyoxdur. Multikulturalizm gələcək inkişaf üçün ən məqbul variantdır. Çünki multikulturalizmin alternativiyözüntəcriddir” (2). Həqiqətən də, başqa xalqın nümayəndəsinə hörmət – başqa dinə hörmət kimi də xarakterizə edə biləcəyimiz multikulturalizm dəyərləri möhkəmləndikcə xalqların bir cəmiyyətdə dinc yanaşı yaşama şansları da artmış olur. Cəmiyyət daxilində multikulturalizmin bərqərarı ayrı-seçkiliyi aradan qaldırır, xalqların və insanların birgəyaşayış qaydalarını möhkəmləndirir.

Müasir Azərbaycanda çoxmillətli, çoxkonfessiyalı cəmiyyət mövcuddur. “Bu bizim böyük sərvətimiz, böyük dəyərimizdir. Biz bu sərvəti qoruyuruq və qoruyacağıq” (2). Mədəni dünya ilə münasibətlərin müqayisəli təhlilinə diqqət yetirdikdə də belə bir gerçəkliyin şahidi oluruq ki, multikulturalizm Azərbaycanda dövlət siyasətidir və bunu tarixi keçmişimiz diktə edir. Eyni zamanda multikulturalizm Azərbaycanda həyat tərzidir. Biz gündəlik həyatımızda həmin prinsiplər əsasında fəaliyyət göstəririk. Bu prinsiplər cəmiyyətin mütləq əksəriyyəti tərəfindən dəstəklənir, müdafiə edilir.

Azərbaycanda dini və milli tolerantlığın, dözümlülüyn yüksək səviyyəsi və bütün xalqların rahat, mehriban şəkildə yaşaması kimi amillər digər ölkələrin inkişafı üçün prioritet təşkil etməkdədir. Bu səbəbdən də dövlət başçımız davamlı mədəniyyətlərarası dialoqu cəmiyyətlərimizin içərisində ehtiyac duyduğumuz bir sosial möhür hesab edir və bunu dözümsüzlüyə, parçalanmaya və zorakılığa qarşı bir müalicə vasitəsi kimi təqdim edir: “Dialoq təkəcə ideologiyadeyil, həmçinin müəyyən siyasi kontekstlərdən irəli gələn süni yanaşmalar üçün bir reseptdir” (4).

BugünüğurludövlətmədəniyyətsiyasətinəticəsindəAzərbaycanın mədəni özünəməxsusluq, milli, mədəni və dini tolerantlıq sahəsində dünya üçün nümunəvi bir məkan olduğu mütərəqqi beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən təqdir edilir. Ölkəmizin mədəniyyətlərarası dialoq üçün daha münasib bir məkan hesab edilməsi və burada keçirilən beynəlxalq tədbirlərdə “Mədəniyyətlərarası uyğunluqlar”, “Müxtəlif mədəniyyətlərin idarəedilməsinə dair yeni konsepsiya”, “İrs və mədəniyyətlərarası dialoq” və bu kimi mövzuların müzakirəsinə geniş yer verilməsi “Bakı prosesi”nin uğurlu nəticələrindən xəbər verir.

“Bakı prosesi” artıq dünya mədəni proseslərində yeni bir istiqamətin əsasını qoyub. Son 10 il ərzində “mədəniyyətlərarası dialoq” mövzusu mədəniyyət problemlərinin həllinə cavabdehlik daşıyan qurum və şəxslər qarşısında prioritet məsələ kimi meydana çıxmışdır. Hazırda mədəni müxtəlifliyə qarşılıqlı hörmət və hüquqların qorunması elə bir prinsipə çevrilib ki, mədəniyyətlərarası dialoqun qurulması üçün siyasətlər, proqramlar və yeni konsepsiyalar bu realığa əsaslanmalıdır. “Bakı Prosesi”nin nəticələri belə bir qənaətə gəlməyə əsas verir ki, yaxın gələcəkdə multikulturalizm mövzusunda danışırlarkən müqayisəli təhlillərin ən optimal variantları Azərbaycan reallığına və örnəyinə əsaslanacaqdır.

Qlobal problemlər dünya ictimaiyyətini getdikcə daha çox narahat edir. Eyni zamanda bəşəriyyətin mədəni irsinin öyrənilməsi, təbliği və həmçinin qorunması da mədəni dünyanı düşündürür. Çünki mədəni özünüifadə müxtəlifliyinin, o cümlədən onun məzmununun, xüsusilə də mədəni özünüifadə formalarının yox olmaq və ya ciddi ziyan çəkmək təhlükəsi olduğu hallarda onu qorumaq üçün tədbirlər görmək vacibdir. Məhz bu səbəbdən YUNESKO-nun “Mədəniyyətlərin müxtəlifliyinə dair ümumi bəyannamə”si (noyabr 2001-ci il) qəbul edildikdən sonra Baş Assambleya bu sənədi və onun həyata keçirilməsi üçün fəaliyyət planının əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirərək 21 may tarixini Ümumdünya Dialoq və İnkişaf naminə Mədəni Müxtəliflik Günü elan edib. Hazırda mədəniyyətlərarası və sülh naminə dialoqa hazır olan, ərazisində yaşayan milli azlıqların hüquqlarına hörmətlə yanaşan Azərbaycanda da Mədəni Müxtəliflik Günü yüksək səviyyədə qeyd edilir ki, bu həm də azsaylı xalqlara, milli azlıqlara qarşı tolerant münasibətin bir göstəricisidir. Təbii ki, bu tolerantlığın tarixi və kulturoloji əsasları vardır. Etnik qrupların hər birinin vahid Azərbaycan xalqının və mədəniyyətinin formalaşmasında öz payı var.

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılması haqqında prezident İlham Əliyevin fərmanı ilə mövcud tarixi mədəni müxtəliflik və milli özünəməxsusluq ənənələrinə rəsmi status verilmiş oldu (5). Bu sənədlə multikulturalizmin həyat tərzinə çevrildiyi Azərbaycanın dünyaya tolerantlıq nümunəsi olaraq daha geniş tanidilmasının vacibliyi, eləcə də ayrı-ayrı ölkələrdəki müxtəlif multikultural modellərə xas fəlsəfi, sosial, siyasi və digər aspektlərin Azərbaycan reallığında təhlili və təşviqinin əhəmiyyəti dövlət səviyyəsində dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırıldı. Bəyan edildi ki, sivilizasiyaların qovuşuğunda yerləşən məmləkətimizin zəngin mədəni-mənəvi irsə və tolerantlıq ənənələrinə malik olması beynəlxalq aləmdə etiraf edilən həqiqətlərdəndir. Mövcud milli-mədəni müxtəliflik və etnik-dini dözümlülük mühiti onu çoxmillətli, çoxkonfessiyalı diyar kimi dünya miqyasında mədəniyyətlərarası

dialogun bənzərsiz məkanına çevirmişdir. Azərbaycanda bu gün həmin mədəni, lingvistik, etnik rəngarəngliyin qorunması yönəldilən və uğurla həyata keçirilən dövlət siyasəti multikulturalizm sahəsində əsrlərdən bəri toplanmış böyük tarixi təcrübənin xüsusi qayğı ilə əhatə olunmasını, zənginləşdirilməsini, cəmiyyətdə bu istiqamətdə qazanılmış unikal nailiyyətlərin beynəlxalq aləmdə təbliğinin gücləndirilməsini zəruri edir.

Həm YUNESKO-nun müvafiq konvensiyalarında, həm də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanında "mədəni müxtəliflik" fenomeninə verilən qiymət bəşəri məhiyyət kəsb edir. Daha doğrusu, "mədəni müxtəliflik" dedikdə ayrı-ayrı qrupların və cəmiyyətlərin mədəniyyətlərinin öz ifadəsini tapdığı müxtəlif formalar nəzərdə tutulur. Həmin özünüifadə formaları qruplar və cəmiyyətlər arasında və onların daxilində ötürülür. Mədəni müxtəliflik təkcə bəşəriyyətin mədəni irsinin ifadə olunduğu, artırıldığı və ötürüldüyü müxtəlif mədəni özünüifadə vasitələrinin tətbiqi ilə deyil, həmçinin hansı vəsaitlərdən və texnologiyalardan istifadədən asılı olmayaraq bədii yaradıcılığın müxtəlif növlərinin, mədəni özünüifadə məhsullarının istehsalının, yayılmasının, paylaşılmasının və onlara yiyələnmənin köməyi ilə meydana gəlir.

Beynəlxalq mədəniyyət təşkilatlarının fəaliyyətlərində də, əsasən,

belə bir yanaşma müşahidə olunur ki, mədəni müxtəliflik bəşəriyyətin fərqləndirici xüsusiyyəti olduğu və dünya mədəniyyətinin ümumi irsini formalaşdırdığı üçün qorunmalıdır. İnsan imkanlarını və dəyərlərini qidalandıran, zəngin və rəngarəng dünya yaradan mədəni müxtəliflik insanların, cəmiyyətlərin və millətlərin inkişafı üçün hərəkətverici qüvvədir. Mövcud olduğu şərait, zaman və məkandan asılı olaraq mədəni müxtəliflik öz məna və əhəmiyyətini dəyişir. Mədəni müxtəliflik demokratiya, tolerantlıq, cəmiyyət və insanların arasında qarşılıqlı hörmət şəraitində yerli, milli və beynəlxalq səviyyədə sülh və təhlükəsizlik üçün zəruri bir faktor ola bilər. Azərbaycan xalqının mentaliteti ilə sıx əlaqədə olan bir xüsusiyyət isə ondan ibarətdir ki, xalqımız tarixən insanpərvər, digər xalqlara, başqa dini etiqad nümayəndələrinə qarşı dözümlüdür, əcnəbidilli xalqların mədəniyyətinə, ənənəsinə hörmətlə yanaşır. Məhz həmin xüsusiyyət Azərbaycan mədəniyyətinin açıqlığına, onun yaradıcılıq nailiyyətlərinin mə-nimsənilməsinə səbəb olmuşdur. Nəticədə Azərbaycan əsrlərlə fars, ərəb, türk, slavyan mədəniyyəti ilə təmas qurmuşdur. Azərbaycan türkləri tarixən bu ərazilərdə yaşayan müxtəlif azsaylı xalqlar, etnik qruplarla daim mədəni mübadilədə olmuş, bütövlükdə öz mədəniyyətini zənginləşdirməklə yanaşı, həm də o xalqların özünəməxsusluğunu qorumağa imkan yaratmışlar. ♦

Ədəbiyyat:

1. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatının Baş Konfransının 33-cü sessiyasında qəbul edilmiş "Mədəni özünüifadə müxtəlifliyinin qorunması və təşviqi haqqında konvensiya" (Paris, 20 oktyabr 2005-ci il). www.e-qanun.az/files/framework/.../f_19041.htm
2. "Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Bakı İkinci Beynəlxalq Humanitar Forumunun açılış mərasimindəki nitqi". "Azərbaycan" qəz., №223 (6204), 5 oktyabr 2012-ci il.
3. "Bakıda "XXI əsr: ümidlər və çağırışlar" devizi ilə Beynəlxalq Humanitar Forum öz işinə başlamışdır". "Respublika" qəzeti, 11 oktyabr 2011-ci il, №218 (4222).
4. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Üçüncü Beynəlxalq Humanitar Forumunun açılış mərasimindəki çıxışı (31 oktyabr 2013-cü il). "Azərbaycan" qəzeti, 1 noyabr 2013-cü il.
5. "Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 15 may 2014-cü il tarixli fərmanı". "Azərbaycan" qəzeti, 16 may 2014-cü il.

Резюме

В статье говорится об отношении культурного мира к феномену мультикультуризма.

Опираясь на весомые источники, раскрывается значимость международных культурных мероприятий, проведенных в Азербайджане. Раскрывается сущность Бакинского процесса. Уделяется внимание месту и значимости национальной и религиозной толерантности, культурного своеобразия и мультикультуризма в государственной политике Азербайджанской Республики. Анализируются отношение президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева к мультикультуризму. Отличаются черты, которые делают мультикультурализм Азербайджана примером в мире. Даются сведения о создании Бакинского Международного Центра Мультикультурализма и о его целях.

Ключевые слова: мультикультурализм, культурное многообразие, национальное своеобразие, толерантность, межкультурный диалог.

Summary

The article deals with the attitude of the cultural world to the phenomenon of multiculturalism. Referring to significant sources the importance of international cultural events held in Azerbaijan is given here. The essence of the Baku process is revealed. Attention is given to the place and importance of the ethnic and religious tolerance, cultural identity and multiculturalism in the public policy of Azerbaijan Republic. In this article Azerbaijan President İlham Aliyev's attitude to multiculturalism is being analyzed.

There are also features that make Azerbaijan an also example of multiculturalism in the world. The information about creating of Baku international multiculturalism centre and its objectives is given too.

Key words: multiculturalism, tolerance, cultural diversity, national originality, cross-cultural dialogue.